

מבט על, גיליון 826, 7 ביוני 2016

"המזרח התיכון החדש" - הגרסה המצרית

אופיר וינטר

נשיא מצרים, עבד אל-פתאח א-סיסי, הצהיר בנאום שנשא ב-17 במאי כי יחסי מצרים-ישראל "יהפכו חמים יותר כאשר תיפתר הבעיה הפלסטינית". לכאורה אין חידוש של ממש בהצהרה זו, אשר ניתנה על רקע ההכנות לוועידת השלום שנערכה בפריז בראשית החודש, הדיווחים על מגעים לקיום מפגש פסגה ישראל-פלסטיני בחסות מצרית והמאמצים לצירוף "המחנה הציוני" לקואליציה בישראל. מצרים נהגה דרך קבע להתנות את שיפור היחסים עם ישראל בקידום הסדר ישראל-פלסטיני, ויוזמת השלום הערבית קשרה גם היא בין השגת הסכם שלום כולל לנורמליזציה בין ישראל למדינות ערב. ובכל זאת, פתיחותה הנוכחית של מצרים לשלום "חם" ניתנה בהקשר גיאופוליטי חדש שנושא בחובו בשורה משמעותית: הנורמליזציה אינה מוגשת עוד רק כ"פיתיון" שנועד לדרבן את ישראל להיכנס לתהליך השלום, אלא משקפת את האינטרסים האוטנטיים של מצרים ומדינות ערביות נוספות ביצירת "סדר אזורי חדש", שיכלול שיתופי פעולה רחבים וגלויים יותר עם ישראל, למען יציבותו הביטחונית ורווחתו הכלכלית של האזור.

הצהרת א-סיסי הייתה שיאן של שורת התבטאויות שהופיעו בעיתונות המצרית בעת האחרונה מטעם בכירי ממשל וצבא מצריים לשעבר ופובליציסטים עצמאיים, אשר קראו לבחון מחדש, בתנאים מסוימים, את הסייגים המסורתיים המוטלים על "טמפרטורת" יחסי השלום עם ישראל. מאמרים ביומונים מצריים פרו-ממסדיים, בהם "אל-אהראם" ו"אל-מצרי אל-יום", הבהירו כי "חימום" הקשרים עם ישראל עונה בראייה המצרית על צורך פרגמטי, וכי "אין משמעותו נשיקות וחיבוקים" עם הצד הישראלי. מדיניותו של א-סיסי הושוותה לזו של הנשיא סאדאת, הן מבחינת יעדה להשכין שלום כולל בין מדינות ערב לישראל והן מבחינת יכולתה לסגל לעצמה את ההתאמות ההולמות את צרכי התקופה והנסיבות האזוריות. בדומה ליוזמת השלום ההיסטורית של סאדאת, יוזמתו החדשה של א-סיסי הוסברה כמפנה אסטרטגי החורג מיישוב הסכסוך הישראלי-ערבי ומפיתרון הבעיה הפלסטינית. אם במחצית השנייה של שנות השבעים היה השלום עם ישראל חלק ממהלך מצרי רחב לאימוץ אוריינטציה פרו-אמריקאית, הרי השלום ה"חם" בעת הנוכחית נועד למלא דווקא את החלל שנפער עקב צמצום המעורבות האמריקאית באזור. זאת, על ידי הקמת ציר אזורי חדש, שבמסגרתו מצרים, מדינות המפרץ וישראל יכלו כוחות.

קו מחבר נוסף נמתח בין המתווה שהוצע בנאומו של א-סיסי ליוזמת הליגה הערבית מ-2002. אנאלוגיה זו נועדה להעניק לגיטימיות ערבית מותנית להרחבת הנורמליזציה בין מצרים לישראל, הגם שהרקע הגיאופוליטי של הצהרת א-סיסי שונה בתכלית מזה של היוזמה הערבית המקורית. הפובליציסטית מי עזאם, אשר פרסמה סדרת מאמרים ב"אל-מצרי אל-יום" תחת הכותרת "האם הערבים מוכנים לשלום חם?", התייחסה להבדלים בין יוזמת 2002 למהלכים המדיניים של ימינו. לשיטתה, הבעיה הפלסטינית כבר לא נמצאת בראש סדר היום הציבורי הערבי, נסיגת ישראל מרמת הגולן לא רלבנטית כעת נוכח המלחמה בסוריה, ואילו ארגוני "ההתנגדות" – חזבאללה וחמאס – נחשבים בעיני חלק ממדינות ערב לארגוני טרור מוקצים. באשר על כן, כפי שעלה ממאמריהם של עזאם ואחרים, השלום ה"חם" עם ישראל משרת את האינטרסים האסטרטגיים היסודיים של מצרים בשני ממדים אחרים:

במישור הביטחוני, ההתקרבות לישראל תתרום לקידום שיתוף הפעולה הערבי-ישראלי

מול אויבים משותפים המאיימים על יציבות האזור ושלומו, בראשם איראן וקבוצות הטרור הסלפיות-ג'יהאדיסטיות והאסלאמיסטיות. להערכת עזאם, "רוב הממשלות הערביות כבר לא מחשיבות את ישראל כאויבתן המרה ביותר, ומציבות מדינות אחרות לפנייה במדד העוינות והשנאה". הפובליציסט מוחמד עלי אבראהים, שנדרש אף הוא לחשיבותו של השלום ה"חם",

הביע תקווה שהוא יאפשר את העלאתם על פני השטח של הקשרים החשאיים שמתקיימים זה מכבר בין הציר הערבי הסוני לישראל ויסייע לצדדים לגבש חזית אזורית משותפת, שתשמש חומה בצורה מול "הים הגועש שגליו בולעים את המדינות והעמים". בנוסף, פריצת דרך בתהליך השלום הישראלי-פלסטיני תיחשב – בעיניו – "סטירת לחי" בפניהם של איראן ובאי כוחה, אשר סוחרים בבעיה הפלסטינית במטרה להפיל את המשטרים הערביים החילוניים, לחלק את מדינות ערב על בסיס עדתי ולהיאבק בסונים תחת דגלו המדומה של "הג'יהאד לשחרור ירושלים".

במישור הכלכלי, יישוב הסכסוך הישראלי-פלסטיני הוצג על ידי פובליציסטים המקורבים למשטר כמבוא להקמת מערך שיתוף פעולה מזרח תיכוני וים תיכוני בתחומי האנרגיה, התעבורה והסחר. ישראל, כפי שהבהיר עוזר שר החוץ המצרי לשעבר, מוחמד חג'אזי, תוכל להשתלב בסדר הכלכלי החדש בכפוף לסיום הכיבוש, להכרה בהחלטות האו"ם, לקבלת פיתרון שתי המדינות ולכוננות למשא ומתן על הקמת אזור נקי מנשק להשמדה המונית במזרח התיכון. במאמר שפרסם בינואר 2016 ב"אל-אהראם" הביע תקווה "שהרווחים הכלכליים – לצד השלווה, הביטחון והיציבות האזוריים שיקנה שיתוף הפעולה האזורי שיוזמת מצרים – יהוו עבור ישראל תמריץ ליציאה מהבידוד האזורי בו היא שרויה". לואי סמיר פרג', לשעבר ראש מנהלת העניינים המוראליים בצבא מצרים, הצביע על אופקי שיתוף הפעולה בין מצרים, ישראל, יוון וקפריסין, סביב תגליות הגז בים התיכון. במאמר שפרסם ב"אל-אהראם" בפברואר 2016 העריך כי "הים התיכון הפך למעגל החשוב ביותר שישפיע בתקופה הקרובה על הביטחון הלאומי של מצרים", והמליץ על הידוק קשריה הדיפלומטיים, הכלכליים והתרבותיים עם מדינות הים התיכון הסמוכות לה ועל חתימת הסכמים שיבטיחו את האינטרס המצרי העליון.

השכנת שלום "חס" בין מצרים לישראל הוצגה כשינוי בדוגמה המדינית השלטת ולא כצעד טקטי, שהרי "הנורמליזציה עם ישראל, מציאת פיתרון לבעיה הפלסטינית, יציבות מצרים וסעודיה, ביטחון הלאומי והמאבק בטרור – כל אלה עניינים הקשורים וכרוכים זה בזה", כדברי עזאם. היא הצביעה על הצורך של מצרים, אף ההכרח, לקדם "מהפך בעקרונות עליהם התחנכו והפכו חלק ממושגי היסוד שלנו", על מנת להתאים עצמה לסדר המתחדש. בעל טור ב"אל-מצרי אל-יום", הכותב תחת שם העט "ניוטון", קבע במאמר שפרסם בעקבות נאום א-סיסי כי לאחר עשרות שנות שכנות עם ישראל הגיעה העת שמצרים תעדכן את "תוכנית ההפעלה" שלה, כך שיהיה באפשרותה לקצור את פירות השלום בין המדינות. הוא הציע להמיר את "חוק הכנת המדינה למלחמה", שמונהג במצרים מאז 1968, ב"חוק של הכנת המדינה לשלום, לתחייה ולקדמה". לדבריו, ההבנות הביטחוניות החדשות בין מצרים לישראל לגבי פריסת הכוחות בסיני הוכיחו כי "ישנו אמון בין הצדדים וישנו תיאום המשרת את האינטרסים של שתי המדינות, אשר חובה לפתחם ולמצות את התועלות הטמונות בהם דרך סיום מצב הלא-מלחמה ולא-שלום".

קולות השלום שהגיעו באחרונה ממצרים, ואשר בקעו בחלקם מלשכתו של הנשיא א-סיסי ומסביבותיה, העידו כי בקרב חוגים הולכים ומתרחבים בארץ הנילוס מנשבת רוח חדשה הנושאת בחובה הזדמנויות של ממש לשינוי מעמדה של ישראל במרחב. תכניות בעלות כותרות כגון "מזרח תיכון חדש" ו"שיתוף פעולה אזורי", אשר עוררו רתיעה וחשדנות בעולם הערבי כאשר הוצעו בעבר על ידי ישראל, מוגשות עתה לפתחה כיוזמות ערביות.

עם זאת, יש לציין כי תכניות אלו עודן נתונות במחלוקת ציבורית עזה במצרים ובעולם הערבי, והמשטרים הערביים יתקשו מאוד להתייבב מאחוריהן כל עוד לא יתלוו להן צעדים ממשיים שילמדו על התקדמות משמעותית בתהליך השלום הישראלי-פלסטיני. הפסקת הבנייה בהתנחלויות ופתיחת משא ומתן רציני על הקמת מדינה פלסטינית עצמאית בגבולות 1967, שבירתה ירושלים, מוזכרים במצרים כתנאי סף להרחבת מתכונת הנורמליזציה. השגת פתרון קבע לבעיה הפלסטינית נתפסת כמפתח הכרחי למעבר עתידי מלא לשלום "חס". משבר המנהיגות בצד הפלסטיני, וכן הפילוג בין עזה לגדה, מציבים מכשלה נוספת בפני הגשמת החזון. ישראל, מצדה, נדרשת לתת את דעתה להזדמנות הנוכחית להשתלב כשחקנית לגיטימית בסדר האזורי המתחדש, ובה בעת – להפנים את המחירים הכרוכים במימושה.